

СУЧАСНЕ ТРАКТУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Розглянені поняття та зміст терміна ефективності сільськогосподарського виробництва, дана сучасне трактування економічної ефективності діяльності агропідприємств.

Ключові слова: ефективність, економічна ефективність, сільське господарство, агропромисловий комплекс, виробництво, синергізм.

Постановка проблеми. Ефективність - одне з ключових понять будь-якої системи, суспільства, країни, регіону, галузі, підприємства, виробництва. Однак найбільше значення цей термін набув в економіці, бо вона повинна постійно створювати такі блага, які необхідні для життєдіяльності людей та без яких суспільство не зможе розвиватися. Саме економіка допомагає задовольнити потреби людини у світі обмежених ресурсів й тому вона має бути ефективною, тобто відповідати умовам досягнення високих результатів при мінімальних витратах капіталу, фінансів, праці тощо.

Економіка сільськогосподарського виробництва в цілому розвивається за загальними економічними законами, але її ефективність має досить суттєві відмінності від ефективності промисловості чи сфери обслуговування. І це пов'язано не тільки з біологічними активами рослинництва та тваринництва чи з використанням та родючістю ґрунтів (що спадає на думку у першу чергу), але і з тим, що аграрний сектор є у кожній країні, навіть у кожному регіоні, а його рентабельність не завжди береться до уваги, тому що цей комплекс забезпечує продовольчу безпеку держави.

Багато питань залишається відкритими і в методиці визначення ефективності діяльності сільськогосподарських товаровиробників. Не зважаючи на те, що за останнє десятиліття погляди вчених і практиків на сутність ефективності, а також на фундаментальні основи розрахунків її показників у АПК значно зблизилися, єдиного критерію ефективності у сільському господарстві досі не існує, навпаки, він постійно доповнюється новими ознаками, доповненнями й уточненнями.

Необхідність дослідження ефективності агропромислового виробництва у сучасних умовах істотно посилюється й у зв'язку із трансформацією економіки в бік соціально орієнтованої, а також формуванням якісно нового внутрішнього і зовнішнього середовищ діяльності сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Від успішного розв'язання проблем економічного і соціального розвитку аграрних підприємств і в цілому АПК як пріоритетного сектора економіки країни значною мірою залежить розвиток інших галузей національного господарства, продовольча безпека держави, фінансове забезпечення країни, формування внутрішнього і зовнішнього ринків, підвищення добробуту населення. Тому цілком закономірно, що проблемам ефективності сільськогосподарського виробництва присвячена досить велика кількість досліджень, наукових праць, монографій, підручників та навчальних посібників. Зокрема, тільки в Україні питання економіки агропромислового комплексу висвітлюють такі вчені, як С.П. Азізов, В.Г. Андрійчук, В.І. Рогачов, О.А. Бужин, С.І. Дем'яненко, М.М. Караман, О.В. Мазуренко, Л.О. Мамуль, Б.А. Мельник, Ю.М. Новиков, П.Т. Саблук та ін.

Якщо ж звернутися до економістів радянської школи, то, наприклад, такі вчені, як Добринін В.О. [6], Лібкінд О.С. [2], Оболенський К.Л. [4] та інші розглядали ефективність сільськогосподарського виробництва як політекономічну категорію, що відображає суспільні відносини, пов'язані з одержанням максимальної кількості продукції з кожного гектара землі при найменших витратах живої й упредметненої праці на виробництво одиниці продукції.

На думку Ю.М. Новикова, В.В. Радченко, Н.І. Агафонова, ефективність діяльності агропромислових підприємств може бути виражена збільшенням виробництва економічно чистого продовольства й сировини в необхідному асортименті і якості з кожного гектара землі в розрахунку на душу населення при систематичному зростанні продуктивності сільськогосподарської праці й зниженні витрат на кожну одиницю продукції при раціональному використанні всіх ресурсів, збереженні родючості землі й нормальних екологічних умов [3].

Не розв'язані раніше частини загальної проблеми полягають у тому, що запропоновані

підходи до ефективності сільськогосподарського виробництва дозволяють виділити основні складові цього поняття, але в остаточному підсумку ускладнюють розуміння її сутності та розмивають межі її критерію.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні сутності ефективності сільськогосподарського виробництва та вдосконаленні її сучасного трактування як економічної категорії.

Викладення основного матеріалу дослідження. Ефективність сільськогосподарського виробництва - це результативність фінансово-господарської діяльності господарюючого суб'єкта в агропромисловому комплексі, здатність забезпечувати досягнення високих показників продуктивності, економічності, прибутковості, якості продукції. Ця економічна категорія сьогодні розглядається як сукупність декількох видів ефективності, що разом становлять єдине ціле. Наприклад, економісти виділяють чотири види ефективності: технологічну, економічну, соціальну й екологічну. Під технологічною ефективністю при цьому розуміється ступінь використання ресурсів у процесі розширеного виробництва; під економічною - ступінь реалізації виробничих відносин, вираженої в наявності певного виробничого ефекту; під соціальною - певний ступінь соціального розвитку колективу, спрямованого на підвищення рівня життя його членів; а під екологічною - максимально можливе забезпечення суспільних потреб людей продовольством, отриманому при оптимальних питомих витратах виробництва, повному збереженні родючості ґрунту й умовах відтворення навколишнього середовища [5].

Окремі автори доповнюють цю класифікацію власними розробками, зокрема М.Б. Бублик вважає за доцільне виділення ще однієї форми ефективності - енергетичної, як форми раціонального використання енергетичних ресурсів, обґрунтовуючи свою точку зору постійним зростанням цін на енергоносії [1]. У теорії та практиці маркетингу існує і такий вид ефективності, як ефективність психологічного впливу окремих засобів реклами на свідомість людини (залучення уваги до реклами, фіксація в пам'яті й т.д.). Але насправді ці види ефективності мають суттєві відмінності від ефективності економічної, що потребує їх окремого виділення та дослідження.

На нашу думку, в умовах ринкового господарства та товарно-грошових відносин ефективність виробництва, у тому числі й сільськогосподарського - це ефективність саме економічна, яка вже включає такі структурні елементи, як технологічна, соціальна, екологічна, енергетична ефективність тощо. Це сучасне

трактування терміна ефективності агропромислового виробництва обумовлено тим, що будь-яка ефективність у кінцевому підсумку має вартісну оцінку і повинна привести до певного економічного ефекту. Так, у галузі птахівництва технологічна ефективність, яка має на увазі максимальне використання біопотенціалу кросів птиці на основі науково обґрунтованої системи її утримання та вирощування, є реально ефективною, якщо ці дії дадуть підвищення чистого доходу та прибутку підприємств. Підвищення енергетичної ефективності, яка у яєчному птахівництві має досить велике значення, повинна привести до зниження витрат на споживання електроенергії, що також відобразиться на зростанні рентабельності виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств. Навіть психологічна ефективність рекламної компанії з просування та збуту продукції птахоферм буде результативною тільки у тому випадку, якщо вона приведе потенційних споживачів до здійснення покупки.

Окремої уваги потребують такі види ефективності, як екологічна та соціальна. Якщо зв'язок між технологічною, енергетичною, психологічною ефективністю й ефективністю економічною досить простий та прямий, то витрати на екологічні заходи та підтримку рівня життя працівників, навпаки, мають зворотний ефект - зниження прибутковості підприємства. Але це тільки те, що лежить на поверхні: розглядання синергічного прояву цих витрат показує, що прийоми екологічного землеробства значно підвищують якість сільськогосподарської продукції, а отже, і її ціну, а відповідь створенню оптимальних умов праці робітникам - зростання їх зацікавленості та продуктивності.

Запропонований підхід до трактування категорії ефективності сільськогосподарського виробництва має справді синергічну форму, при якій сукупний результат перевищує суму його чинників. Інакше кажучи, кожна взята окремо форма ефективності підсилює вплив усіх інших, втілених в економічну форму.

Розглянемо ці положення на прикладі виробничо-господарчої діяльності птахівницьких підприємств АР Крим у динаміці за 2009-2010 рр. (табл.1).

Аналізуючи дані, наведені у табл. 1, можна констатувати, що всі аналізовані птахівницькі підприємства Автономної Республіки Крим за період 2009-2010 рр. знизили фінансові результати своєї діяльності: чистий прибуток ДП НДППЗ ім. Фрунзе НАУ скоротився на 227,0 тис.грн., а рівень рентабельності - на 0,3 %, у ПАТ "Птахофабрика "Південна" - на 74,0 тис.грн. та 10,2 %, у ЗАТ "Дружба народів Нова" - на 10430,0 тис.грн. та

Таблиця 1

Показники ефективності виробничо-господарської діяльності підприємств галузі птахівництва Автономної Республіки Крим, 2009-2010 рр.

Показники \ Підприємства	ДП НДППЗ ім. Фрунзе НАУ		ПАТ «Птахофабрика «Південна»		ЗАТ «Дружба народів Нова»	
	2009 рік	2010 рік	2009 рік	2010 рік	2009 рік	2010 рік
Середньорічна чисельність працівників, чіл.	385	368	19	32	956	1167
Середньорічна вартість основних засобів, тис. грн.	23945,0	24662,0	2140,0	1618,0	107056,0	124761,0
Поголів'я тварин і птахів, умов. гол.	5559	4957	224	211	12047	13986
Площа с.-г. угідь, га	3656	3773	517	517	13402	13402
Фондооснащеність, тис.грн./га	6,55	6,54	4,14	3,13	7,98	9,31
Фондоозброєність, тис.грн./люд.	62,2	67,0	112,6	50,6	111,9	106,9
Фондовіддача, грн.	1,97	2,54	0,60	1,39	7,78	7,66
Продуктивність праці, тис.грн./люд.	122,7	170,5	67,1	70,2	871,0	818,6
Товарна продукція, тис.грн.	47248,0	62737,0	1274,0	2247,0	832717,0	955260,0
Витрати на виробництво і збут продукції, тис.грн.	96144,0	91285,0	986,0	2010,0	557966,0	701129,0
Чистий прибуток, тис.грн.	302,0	75,0	126,0	52,0	98341,0	87911,0
Рівень рентабельності, %	0,4	0,1	12,8	2,6	17,6	12,5

5,1 % відповідно. Якщо опиратися на ці та інші показники саме економічної ефективності діяльності аналізованих птахофабрик, то оцінка їх сільськогосподарського виробництва буде негативною. Але якщо розглядати економічну ефективність як сукупність виробничої, соціальної, енергетичної ефективності, то діяльність підприємств галузі птахівництва АРК заслуговує оцінки позитивної. Справді, в усіх аналізованих підприємствах за дворічний період збільшився ресурсний потенціал по окремих видах ресурсів, зросли показники ефективності використання основних виробничих фондів, значного зростання набув показник продуктивності праці, що у сукупності призвело до відповідного зростання обсягів реалізованої продукції. Звичайно, зниження розміру чистого прибутку та рівня рентабельності

має певні причини, наприклад, у ДП НДППЗ ім. Фрунзе НАУ при зростанні суми товарної продукції у 2010 році в порівнянні з 2009 роком на 15489,0 тис.грн. або 32,8 % та зниженні суми витрат на 4859,0 тис.грн. або 5,1 %, значний вплив на кінцевий фінансовий результат зробили витрати операційної та іншої діяльності. У ПАТ "Птахофабрика "Південна" та ЗАТ "Дружба народів Нова" до зниження чистого прибутку призвело зростання виробничих витрат - на 1024,0 тис.грн. та 143163,0 тис.грн. відповідно, але з погляду ефективності сільськогосподарського виробництва це не є критичним. Пояснимо, чому.

Аграрний сектор сьогодні - досить висококонкурентне середовище, а тому ефективність сільського господарства майже у кожному регіоні виходить на передній план. Від

того, наскільки ефективним і прибутковим виявиться підприємство, прямо залежить, чи зможе воно закріпитися на ринку. Однак сільськогосподарське виробництво має деяку специфіку, пов'язану з характером виробленого їм продукту.

Найчастіше держава не може дозволити собі допустити банкрутство аграрного підприємства, якщо те постачає споживачам необхідні продукти харчування. У такій ситуації традиційні ринкові механізми не працюють, а на зміну їм приходять зобов'язання держави перед населенням. Саме із цієї причини в багатьох країнах з розвинутою економікою в сільському господарстві найчастіше присутня держава.

У більшості випадків держава оцінює ефективність сільського господарства й намагається втручатися в роботу тих сфер, у яких існують реальні проблеми. Якщо в країні є об'єктивно малорентабельні галузі сільського господарства, у яких малий бізнес працювати принципово не готовий, то державна система вправі взяти ініціативу у свої руки. Тут є два варіанти розвитку подій. Якщо продукція цієї галузі гостро необхідна країні, а її неможливо придбати за прийнятною ціною за рубежом, найчастіше створюється державне підприємство, метою якого не є прибуток за всяку ціну. Якщо ж є можливість досить вигідно доставати товар за рубежом, держава може й зовсім відмовитися від розвитку цієї галузі.

Отже, можна сказати, що ефективність сільського господарства досить відносно поняття. Нерідко за всіма розрахунками виходить, що простіше й дешевше імпортувати якусь продукцію, але на ділі виявляється, що залежність від імпорту приводить до ще більш негативних наслідків для економіки країни, ніж навіть виробництво у збиток. А оскільки сільське господарство орієнтоване на виробництво

продовольства, то немає ніяких сумнівів у тім, що стабільність аграрного сектора - одна з найважливіших умов поступального розвитку кожної держави.

Виходячи з цих роздумів, діяльність аналізованих підприємств галузі птахівництва Автономної Республіки Крим можна вважати економічно ефективною, враховуючи не тільки їх остаточні фінансові результати, але й показники виробництва їх сільськогосподарської продукції та використання ресурсного потенціалу. Водночас максимально можливий рівень ефективності птахофабрик Криму, як і всієї України, досяжний тільки за умови справжньої державної підтримки. І це стосується не тільки нормативно-законодавчої бази й агротехнологічних умов виробництва, але й показників соціальної та екологічної ефективності як елементів ефективності економічної. Рівень ефективності аграрного виробництва залежить від безлічі факторів: природних умов, рівня кваліфікації кадрів, попиту на вироблену продукцію й багато чого іншого. При цьому забезпечити сектор висококваліфікованими кадрами, для чого необхідно стимулювати людей вибирати серед інших саме ті спеціальності, які так чи інакше пов'язані із сільським господарством, і підвищити престижність професії в цілому, надаючи пакет соціальних послуг молодим спеціалістам. Аналогічно заходи зі збереження екологічної рівноваги - це прерогатива держави, що зумовлено масштабністю таких заходів і їх впливом на діяльність досить великої чисельності аграрних підприємств і регіонів їх розташування.

При дотриманні цих умов економічна ефективність сільськогосподарського виробництва буде трактуватися як система різних видів ефективності та мати такий вигляд (рис.1):

Рис.1. Види економічної ефективності сучасного сільськогосподарського виробництва

Отже, якщо навіть один з розглянутих видів ефективності має позитивну оцінку, то це приведе до зростання загальної економічної ефективності сільськогосподарського виробництва, а якщо таких чинників декілька, то зростання економічного ефекту буде прямо пропорційним.

Висновки та перспективи подальших

досліджень.

1. Поняття "ефективність" багатоскладне, багатопланове, має різні форми вираження й модифікується залежно від суспільної форми виробництва. Сутність і характер економічної ефективності сільськогосподарського

виробництва, чинники, що впливають на неї, окремими дослідниками трактуються по-різному, оскільки існують труднощі в однозначному тлумаченні ефективності на всіх рівнях агровиробництва через складність досліджуваної економічної категорії.

2. Ефективність сільськогосподарського виробництва залежить у першу чергу від ефективності використання всіх його ресурсів, що є виробничими чинниками: землі, капіталу, праці й підприємницької здатності. Але, з іншого боку, усі ці чинники, як і різні види ефективності, мають певну економічну оцінку.

3. Сучасне трактування ефективності сільськогосподарського виробництва - це економічна ефективність як синергична форма прояву технологічної, соціальної та екологічної ефективності, критерієм якої виступає максимальне одержання сільськогосподарської продукції при найменших витратах живої та опрідметненої праці в умовах збереження екологічної та продовольчої безпеки на регіональному та національному рівнях.

4. Досягнення високого рівня економічної ефективності сільськогосподарського виробництва потребує участі держави на різних етапах діяльності аграріїв, але найбільше - соціальна й екологічна сфери розвитку агропромислового комплексу.

Список літератури:

1. Бублик М.Б. Економічна ефективність виробництва продукції птахівництва / М.Б. Бублик // Науковий вісник Луганського національного аграрного університету: Серія "Економічні науки". - Випуск № 26. - Луганськ: "Елтон-2", 2011. - С.27-32.

2. Либкинд А. С. Эффективность сельскохозяйственного производства. Экономико-статистические методы анализа / А. С. Либкинд. - М. : Статистика, 1976. - 361 с.

3. Новиков Ю. Н. Методические аспекты определения эффективности сельскохозяйственного производства при переходе к рыночной экономике / Ю. Н. Новиков, В. В. Радченко, Н. И. Агафонов. - Днепропетровск, 1991. - 20 с.

4. Оболенский К. Л. Экономическая эффективность сельскохозяйственного производства (теория и практика) / К. Л. Оболенский. - М. : Экономика, 1974. - 246 с.

5. Фролова Т.А. Экономика предприятия: конспект лекций [Электронный ресурс] / Т.А. Фролова. - Таганрог: ТРТУ, 2005. - Режим доступа: http://www.aup.ru/books/m170/12_4.htm

6. Экономика сельского хозяйства / [В. А. Добрынин, А. В. Беляев, П. П. Дунаев и др.] ; под ред. В. А. Добрынина. - М. : Агропромиздат, 2004. - 476 с.

Аннотация

Людмила Максакова

СОВРЕМЕННАЯ ТРАКТОВКА ЭФФЕКТИВНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

Рассмотрены понятия и содержание термина эффективности сельскохозяйственного производства, дана современная трактовка экономической эффективности деятельности агропредприятий.

Ключевые слова: эффективность, экономическая эффективность, сельское хозяйство, агропромышленный комплекс, производство, синергизм.

Summary

Lyudmila Maksakova

MODERN TREATMENT OF EFFICIENCY AGRICULTURAL PRODUCTION

In article the concept and contents of the term of efficiency of agricultural production are considered, the modern treatment of economic efficiency of activity of the agroenterprises is given.

Key words: efficiency, economic efficiency, agriculture, agro-industrial complex, production, synergism.